

Шта закључити из ове књиге него управо оно што је и сам аутор навео у свом ексурсу: да је грађански рат највећа несрећа која може да заде-си једну државу. Иза грађанског рата у Грчкој остало је 158.000 мртвих, пропале регионалне аспирације ФНРЈ и њеног вође Јосипа Броза, петогодишње неискрено учешће СССР-а на страни грчких партизана, заправо њихово за-варавање, и Грчка која је остала, по овом питању, дубоко подељена до данас.

Књига професора Ристовића задире у низ проблема из балканских односа и односа Балкана и великих сила. Ово дело показује да је Јосип Броз Тито, за разлику од Јосифа Висарионовича Стаљина, био искрени подржавалац ДАГ-а и да је наставио да подржава ДАГ, у ограниченој мери, чак и пошто се КП Грчке оградилa од КПЈ. С друге стране, ово дело имплицира да су југословенски комунисти дали не мали допринос настанку Хладног рата и да су и они сами испровоцирали, или макар убрзали, нешто чега се Стаљин ужасавао: долазак Американаца на Балкан 1947. Она даје нову димензију разумевању сукоба СССР-а и ФНРЈ и изоштрава укупну слику и међународни контекст тог сукоба. У питању је изванредно документована студија једног случаја „интернационалистичке солидарности“ који се упркос великим улагањима није завршио повољно по примаоце помоћи.

Књига пред нама је несвакидашње остварење српске историографије јер је морала да обухвати укрштање спољнополитичких докумената три регионалне силе и три велике силе, односно шест различитих држава, а то је заиста реткост код оваквих дела. Уз то ова књига није само дело дипломатске историје, већ садржи и елементе друштвене историје и имагологије што делу даје још важнији оквир.

Укратко, комплексна тема одбрађена је сложеним и мултидисциплинарним приступом и као исход има веома прецизну и свеобухватну анализу једног значајног проблема који је имао и регионалне и глобалне импликације.

Слободан Г. МАРКОВИЋ

Правни поредак Независне Државе Хрватске, зборник радова, уредници Борис Беговић и Зоран Мирковић. Београд: Правни факултет, Центар за издаваштво и информисање, 2017, 356.

Бројним књигама посвећеним Независној Држави Хрватској сада се придружује и она, дуго чекана, која проговара о државно-правном аспекту те квислиншке творевине. У питању је зборник радова који својим слојевитим садржајем отклања контроверзу да ли је НДХ била држава, али истовремено и аргументовано показује да је одговорност за учињени злочин геноцида, као државни пројекат, тиме додатно увећана.

Композициони рељеф књиге *Правни поредак Независне Државе Хрватске*, поред инструктивног уводног текста који потписују приређивачи (стр. 11–19), чини девет правних студија од којих свака представља поздани научни одговор на више кључних питања везаних за правни поредак те државе настале у оквирима Другог светског рата. Аутори радова су угледни професори Правног факултета у Београду. Сви радови су опремљени научним апаратом, а поједини од њих садрже и графичке схеме које читаоцима могу да олакшају разумевање организационе структуре институција о којима аутори пишу. Посебно радује чињеница да највећи део радова презентованих у овом зборнику потписују аутори који припадају млађој генерацији научника.

Трагајући за одговором на питање о правном карактеру НДХ (О правности Независне Државе Хрватске, 21–44) колега Милош Здравковић даје анализу опште теорије права и указује на основна својства која поредак мора да садржи да би био сматран правним (нормативност, ефикасност, поштовање прописаних правних норми, делотворност...). Упоредо са тим, анализирајући нормативност поретка у НДХ, аутор је показао у којој је мери усташка власт, уз употребу ничим ограничаване силе, доводила у питање не само правну природу поретка већ и физички и духовни опстанак и постојање читавих категорија грађана. Такав однос државе према својим држављанима „ослобађао“ је део њих, посебно оне који су припадали угроженим и неподобним категоријама, од лојалности таквој држави и поштовања њених закона и правних аката. Упоредна анализа опште теорије права и правности НДХ показала је да поредак у тој државној творевини није представљао правни поредак и да постојање правних прописа није значило од саме државе поштовање правних норми, постојање правног система и правности. Право је у тој држави, како закључује аутор, узмицало пред поретком силе и само је делом примењивано у складу са конкретним интересима, плановима и циљевима усташког режима. Истраживање је, такође, показало да државна власт у НДХ није у свим сегментима била дефинисана, одређена и ограничена правом, што у правно-теоријском смислу доводи у питање не само правност већ и државност НДХ.

Колега Зоран Мирковић посебно је пажњу посветио расном законодавству и „централном месту“ које је оно имало у правном поретку НДХ (Расно законодавство у Независној Држави Хрватској, 45–74). Анализирајући порекло, садржај и учинак наведеног законодавства (закони о држављанству, расној припадности, заштити аријевске крви, части хрватског народа) аутор је показао да је у питању „аутохтон законодавни пројекат“ инспирисан нацистичким законодавством (Нирнбершки закони) и постојећом праксом у Трећем рајху, али донет без директног учешћа нацистичке Немачке. Истраживање је показало да су хрватски стручњаци сами осмислили расно законодавство које је било примењивано у НДХ, да су садржаји тих закона били „побољшани“ у односу на нацистичке узорне и стриктно примењивани према Јеврејима и Ромима. Своје закључке аутор је утемељио на анализи бројних законских и подзаконских аката, са-

гледавању опсежних припрема које су пратиле увођење и примену расног законодавства и „решавање“ постојећег „расног питања“ у НДХ. Решавање „расног питања“ било је, по аутору, несумњиви државни пројекат који је као последицу имао истребљење готово читавих заједница Јевреја и Рома. Геноцид извршен над Србима, како показује истраживање колеге Мирковића, није имао упориште у расном законодавству.

Питање уставног карактера државности НДХ у средишту је анализа колеге Танасија Маринковића („Такозвана“ Независна Држава Хрватска, 75–106). Теоријски разматрајући суштину појма државе и критеријуме који је одређују, аутор је пажњу посветио карактеру власти НДХ (посебно неопсолутизму поглавника А. Павелића, аутономности државе, нејасним и бројним правним прописима који замагљују суштину власти, терору подстицаном од државне власти). Извршио је анализу основних теза које оспоравају државност НДХ и указао на њихову идеологизованост (тезе о протекторату, противправности, злочину и отпору). Истраживање је показало да је НДХ била војна заједница која је водила унутрашњи рат против дела сопственог становништва супротстављеног пројекту решавања тзв. хрватског националног питања. Показало се да та држава није била лишена легитимитета, који је упориште имао превасходно у митологизованом хрватском државном праву и подршци коју је давала Римокатоличка црква, хрватски политички покрет и део становништва хрватске националности.

Интересовања колеге Марка Давинића превасходно су била усмерена ка правној анализи положаја војске и полиције у НДХ (Правно устројство и деловање војних и полицијских снага НДХ, 107–153). У том контексту размотрен је правни статус домобранских јединица (регуларне војске НДХ), Усташке војнице (војних формација усташког покрета), жандармерије, легионарских јединица и полиције унутар које су деловале регуларне полицијске јединице (Равнатељство за јавни ред и сигурност) и партијска полицијско-обавештајна служба (Усташка надзорна служба). Аутор је, такође, указао на лојалност коју је усташка НДХ исказивала према својим ратним савезницима нацистичкој Немачкој и фашистичкој Италији, скренуо пажњу на постојање паралелних структура у апарату власти и појаву организационих проблема у функционисању државе који су из тог „паралелизма“ и проистицали. Давинић је проговорио и о тзв. „дивљим усташама“ напомињући да су и те оружане формације, независно од тога што су често дејствовале мимо законских прописа, званичних наредби и на први поглед самоиницијативно, деловале унутар правног оквира оружаних снага НДХ. Интегрисаност у оружане снаге НДХ, како показују истраживања колеге Давинића, није била праћена санкцијама за извршене злочине тих војних формација, што је све подизало „ефикасност“ усташке државе у реализацији геноцида.

Кривично право НДХ предмет је научних анализа колеге Игора Вуковића (Поредак злочина – кривично право Независне Државе Хрватске, 153–194). Аутор је указао на значајне новине у кривичном праву НДХ (нпр.

увођење злочина велеиздаје) уведених са намером да буду заштићени „животни интереси хрватског народа“, сачуван „опстанак НДХ“, извршена заштита „државних власти“. Наведена кривична дела, иако по својим основним обележјима нејасна, недоречена и сасвим произвољно тумачена, била су санкционисана смртном казном и намењена елиминацији читавих народа. Тиме је створена основа за рад преких судова који су смртне казне изрицали по хитном поступку и без спровођења неопходног судског поступка. Кривично право НДХ је поред индивидуалне познавало и колективну одговорност, а тиме и кажњавање које је масовно било примењивано према Србима, Јеврејима и Ромима. Упоредо са тим, већ у првим месецима постојања НДХ, „новине“ у кривичном праву су омогућиле упућивање становништва у различите типове логора. Могућност жалбе на поступке изрицања смртних казни или насилног депортовања у логоре није постојала. О животу и смрти одлучивале су полицијске власти, тј. управни органи власти. Једнакост грађана пред законом није поштована. Срби су доживљавани од усташке власти као „страно тело“ које угрожава животне интересе Хрвата. Непобитна је чињеница, коју потврђује и истраживање колеге Вуковића, да је највећи део убијених у НДХ страдао без икаквог правног процеса и доказане кривице. Самим тим наведене „новине“ у кривичном законодавству биле су важан елемент дерогирања начела законитости и правости у НДХ и подстицај за некажњено извршење масовног злочина геноцида. Одговорна за насиље била је држава која је свесно поредак права заменила поретком злочина. Систем кривичноправних норми донетих у НДХ, независно од постојећег оквира материјалних и процесних правила, потпуно је био у функцији терора који је спроводила усташка власт. Право, схваћено као поредак и прописи који њему служе, у НДХ нису били у функцији правде, па тиме ни правни поредак НДХ није могао да има правни карактер.

Међународни статус НДХ још једна је од важних правних тема обрађена у зборнику *Правни поредак Независне Државе Хрватске*. Тој материји је посвећено истраживање колега Иване Крстић и Милоша Јовановића (Међународни статус Независне Државе Хрватске, 195–232). Ослањајући се на добро познавање теорије међународног права аутори су јасно истакли основне конститутивне и правне критеријуме неопходне за стицање међународноправног статуса државе и показали да НДХ представља својеврстан „гранични случај“ у међународном праву. Будући прихваћена од већине становништва НДХ није била марионетска држава јер је испуњавала један од основних критеријума државе – прихваћеност. На другој страни, када је у питању критеријум независности, аутори закључују да је НДХ била независна, али не и суверена држава. Анализа спољнополитичке праксе НДХ (међународно признање, међународни уговори...) је показала да та творевина представља субјект у међународним односима, посебно унутар држава новог поретка који је успоставила нацистичка Немачка, што је битно својство државности. Аутори закључују да је, када је међународноправни аспект у питању, НДХ била „држава у покушају“ чије је постојање било орочено трајањем Другог светског рата.

Уз компаративну анализу ширег историјског контекста (начин формирања државе, међународни положај, антисемитизам, међународно „покровитељство“ Немачке, утицај Ватикана...) у коме су деловале НДХ и Република Словачка, колега Дејан Поповић је посебно истражио пореско право у тим квислиншким државама (Пореско право НДХ, стр. 233–268). Анализа пореског законодавства НДХ показала је присуство пореског права југословенске државе које је доживело значајну деструкцију. У том контексту идентификовани су сви постојећи непосредни и посредни порези, пореске таксе, порески поступак, администрација, делом преузети из претходне државе. Показало се, када је у питању фискални домен, да се не може говорити о нормалности правног поретка у НДХ. Анализе су показале да порески систем НДХ није био добро организован и ефикасан, да су се изван контроле пореског апарата налазила бројна подручја, да је држава била суочена са фискалним проблемима (фискални дефицит) које није било могуће решити ни применом ванредних мера попут периодичног подизања пореских стопа, штампања новца, задуживања, убацивања средстава добијених конфискацијом јеврејске и српске имовине у буџет. Показало се да је само 1/3 јавних расхода била „покривена“ порезима. Ипак, постојање пореског законодавства, изграђеног пореског система и дефинисаног пореског поступка, посредно је о НДХ говорило као о држави.

У средишту истраживања колеге Далибора Ђукића био је правни положај Хрватске православне цркве у НДХ (Правни положај Хрватске православне цркве, 247–262). Аутор је размотрио порекло идеје о формирању нове државне цркве и указао на последице суочавања власти НДХ са чињеницом да се „српско питање“ не може решити искључиво геноцидом, преверавањем и протеривањем Срба. Анализа правних аката ХПЦ коју је извршио колега Ђукић показала је да нова црквена организација није у канонском смислу била црква, да није била православна јер је нису признале остале православне цркве и да је само фиктивно била хрватска јер ни њени верници нити свештенство нису били хрватске националности. У питању је била државна институција НДХ, под апсолутном контролом власти и усклађена са расном политиком усташког покрета, настала са циљем да „српско питање“ буде решено, а верска институција буде укључена у реализацију државних циљева НДХ. У мери у којој је то било потребно аутор је скренуо пажњу на покушаје обнављања усташких идеја о ХПЦ у данашњој хрватској држави.

Истраживачка пажња колегинице Нине Кршљанин превасходно је била посвећена сагледавању деформација унутар правног режима непокретности у НДХ (Правни режим непокретности у Независној Држави Хрватској, 291–333). У том контексту анализирани су три групе законских аката које су регулисале заштиту непокретности – отворено дискриминаторски правни акти који су омогућивали усташкој држави и власти одузимање имовине категоријама грађана које је НДХ сматрала неподобним, прописи који су то чинили на прикривен начин и правна акта која су по свом садржају била неутрална. Истраживање је показало да су правни

прописи који су регулисали правни режим непокретности били бројни, по садржају разноврсни, делом наслеђени из правне праксе претходне државе, најчешће правно коректни, али да је правна пракса била дискриминаторска према означеним категоријама грађана (Срби, Јевреји, Роми...).

Зборник радова *Правни поредак Независне Државе Хрватске* за свођује попис извора и литературе (335–356).

Мишљења смо да је основна вредност овог зборника радова садржана у чињеници да нас он ослобађа дуго присутних контроверзи о државно-правном карактеру НДХ, распрострањених стереотипа, паушалних оцена, идеологизованих вредносних судова. Слика правног поретка НДХ коју овај рукопис нуди је заснована на примарним истраживањима, научно утемељена и поуздана, слојевита и сложена. У питању је држава у којој није постојала владавина права и правна сигурност грађана, у којој су постојали расни и дискриминаторски закони, где је право силе односило превагу над силом права, где је терор над становништвом друге вере и нације био легализован и чинио саставни део државног пројекта чији је крајњи циљ било „коначно решење“ српског, јеврејског и ромског питања. У питању је држава, формирана унутар новог нацистичког поретка, која је имала основне атрибуте државности и чија је власт сносила потпуну одговорност за почињени злочин геноцида.

Љубодраг ДИМИЋ

Предраг Лажетић. *Војни музеј 1878–2014*.
Београд: Медија центар „Одбрана“, 2015.

У историји српског народа нема много институција дугог трајања и културног значаја попут оног какав има Војни музеј. Још је мање историографских радова који покушавају и успевају да истраживачки свестрано и целовито обраде институцију и презентују трајање од 137 година, кроз три века (1878–2014) и више епоха у којима су садржана сва искушења српске историје модерног доба – ратови, страдање, буне и устанци, године ропства и окупација, диктатуре, грађански ратови и револуције, економске и политичке блокаде, дипломатске кризе. У питању су епохе које се смењују у животу појединца и нације, али и институције, са успонима, падовима, сеобама, утрошком значајних генерацијских енергија на подизању и очувању државе, сазревањем нараштаја који имају различита животна искуства, сензибилитете, идеје, интересовања, знања.

Све то оставља трага на институцији која се професионално бави сабирањем, чувањем стручном обрадом и презентовањем материјалних остатака и сећања на ратну прошлост. Оставља трага на институцији која